

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Ali Fuad Türkgeldi Evrakı, nr. 3/68, 3/83; Cevdet, *Tezâkir*, III, 92; IV, 168, 170; Osman Nuri, *Abdülhamîd-i Sâni ve Devr-i Saltanatı*, İstanbul 1327, I, 171, 190; *Mir'at-ı Hakikat* (Miroğlu), s. 240 vd.; İbnülemin, *Son Sadrazamlar ve Başvekilleri*, İstanbul 1942, II, 403-477; Danışmend, *Kronoloji*², VI, 88-90; İ. H. Uzunçarşılı, "İbrahim Edhem Paşa Ailesi ve Halil Edhem Eldem (1681-1938)", *Halil Edhem Hâtıra Kitabı*, Ankara 1948, II, 67-70; Ali Fuat Türkgeldi, *Mesâil-i Mühimme-i Siyâsiyye* (nşr. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1987, II, 6, 18, 22, 32; İ. Parmaksızoğlu, "Edhem Paşa", *TA*, XIV, 330-331; XV, 489-490; E. Kuran, "İbrâhim Edhem Paşa", *El²* (İng.), III, 993.

MAHİR AYDIN

EDHEM PERTEV PAŞA

(1824 - 1873)

Devlet adamı, yazar ve şair.

Erzurum'da doğdu. Asıl adı İbrâhim Edhem iken şiirde kullandığı Pertev mahlası dolayısıyla Edhem Pertev olarak tanınmıştır. Aslen Erzurumlu Söylemezzâdeler'den olup Kiği beylerine hazinedarlık yapan Mehmed Timur Efendi ile Fatma Dursun Hanım'ın oğludur.

II. Mahmud'un, âyan ve beylerin Anadolu'daki nüfuzlarını kırma hareketleri üzerine Erzurum'a dönen babası, ardından Rus işgali (1829) karşısında ailesiyle beraber Sarkıkarahisar, Gümüşhane ve Çanık taraflarında dolaştıktan sonra vazifesi gereği Trabzon'a yerleşti. Edhem çocukluğunda, Fennî mahlasıyla şiirler yazan ve basılmamış mürettep divanı bulunan babasından ve gezdiği yerlerdeki ulemâ ve şairlerden faydalananak yetişti. 1845'te babasının ölümü üzerine Trabzon Valisi Abdullah Paşa onu himaye etti ve divan kâtibi olarak yanına aldı. Ayrıca ileriki yıllarda duygulu şiirleriyle tanınacak olan Abdullah Paşa'nın kızı Fitnat Hanım'a (ö. 1911) küçük yaşlarında şiir ve inşâ dersleri verdi. Ab-

dullah Paşa'nın vefatından sonra yeni vali Halil Rifat Paşa bu zeki ve dürüst genci vilâyet mektupçusu yaptığı gibi (1846) kaptanpaşalıkla İstanbul'a gönderken onu da yanına aldı ve Sadâret Mektûbî Kalemi'ne tayin ettirdi (1847).

Edhem Pertev'in bundan sonraki görevleri, kendisini himaye edenlerin yükselip düşüşleriyle değişmiştir. Kaptan-ı deryâ mesnedinde İzmir, Cezâir-i Bahr-i Sefid, Hüdâvendigâr valiliklerinde memuriyet yaptı. Sefâret kâtibi olarak üç yıl Berlin'de kaldı (1853-1855). Bâbîali Tercüme Odası'nda, Siroz ve Drama kaymakamlıklarında, Dîvân-ı Muhâsebât üyeliğinde (1864), Halep merkez kaymakamlığında (1865), Kandiye (Girit) mutasarrıflığında bulundu. Hariciye Nezâretî mektupçusu (1869) ve serasker müsteşarı (1871) oldu. Son defa Kastamonu valisi iken 6 Ocak 1873'te burada vefat etti. Mezarı aynı yerde Şeyh Şâbân-ı Velî haziresindedir.

Devrinin hemen bütün kaynakları, Rumeli beylerbeyliği ile paşalık unvanı da bulunan Edhem Pertev'in mevki ve rütbe hırsı olmayan, kendisine verilen görevleri dikkatle yerine getiren dürüst bir idareci olduğunda birleşirler. Ebüzziyâ Tevfik açık sözlülüğünden, oldukça serbest fikirli oluşundan dolayı Nâmîk Kemal'le ilk karşılaşmalarında iyi anlaşlıklarını yazar. Bununla beraber devrinin siyasî olaylarına karışmamıştır.

İzmir'de Fransızca, Berlin'de Almanca öğrenen Edhem Pertev Paşa nesir ve şiirle de meşgul olmuş, bu alanlarda bazı yenilikler getirmişse de idarî görevleri dolayısıyla fazla eser bırakmamıştır. Mizâç olarak latifeyi seven paşanın bir kısım eserlerinde mizaha temayülû görülür. Pertev mahlasıyla yazdığı eski tarz şiirlerinde herhangi bir yenilik yoktur. Tercüme şiirlerinde ve hece ile yazdıklarında ise daha başarılıdır. Nesih hattını güzel bir şekilde yazdığı, bir *Delâ'ül-lü'l-ğayrât* istinsah ettiği bilinmekte ve bazı meşklarından fazla ciddi bir şekilde meşgul olduğu anlaşılmaktadır.

Eserleri. A) Kitap ve Makaleleri. 1. Hâbnâme (baskı yeri ve tarihi yok). Lâhikasıyla beraber otuz üç sayfa hacmindeki bu risâle, rüyada yapılmış bir konuşma tarzında doğrudan doğruya masonluğun tenkidini ihtiva eder. Ebüzziyâ Tevfik'in "Farmasonluk" (*Mecmûa-i Ebüzziyâ*, cüz 100 [7 Cemâziyelâhir 1329], s. 681-682) adlı meşhur makalesinde Edhem Pertev Paşa'yı devrin ünlü masonları arasında zikretmesi, aynı dönemde yaşayarak nâ-

zırlık ve sadrazamlık yapmış bulunan diğer İbrâhim Edhem Paşa ile karıştırılmış olmasından kaynaklanmıştır. Esasen bu risâle de dikkate alındığında Ebüzziyâ'nın görüşünün pek isabetli olmadığı anlaşılır. *Hâbnâme*'nin üzerinde herhangi bir tarih bulunmamakla beraber o devirde L'Union d'Orient locasının üstadı Cleanti Scalieri'nin Grand Orient'a gönderdiği bir mektuptan eserin 1872'de yayımlandığı anlaşılmaktadır. **2. Enrû'l-acîb fî târihi ehli's-salîb** (İstanbul, ts.). Fransız tarihçisi Joseph François Michaud'dan (ö. 1839) Ali Fuad ve Ârifî Ahmed ile ortaklaşa çevrilmiş, Antakya'nın zabtına kadar olan Haçlı seferleri tarihidir. **3. İllâku'l-ekâr fî akdî'l-ebkâr** (İstanbul 1285, 1304). Çok evliliğin aleyhinde bulunan Batılılar'a karşı tabiat kanunlarına dayanarak yapılan bir müdafadır. Sorulu cevaplı karşılıklı konuşma şeklinde olan kitaba, Voltaire ve Montesquieu'nün konu ile ilgili iki yazısı da eklenmiştir. Eserin son sayfasında "Lîsân-ı ecnebiye tercüme olunmuştur" ibaresi yer almaktadır. Ancak hangi dile tercüme edildiği ve basılıp basılmadığı tesbit edilememiştir. **4. "Medh-i Sa'y ve Zemm-i Betâlet"** (*Mecmûa-i Fünûn* [Şaban 1281], s. 281-289). Çalışmanın fazileti hakkında Kemalpaşazâde'nin Arapça bir risâlesinin tercümesidir. **5. "Bekâ-yı Şahsî ve Nev'îye Hizmet"** (*Mecmûa-i Fünûn*, nr. 33 [Ramazan 1281], s. 329-346; nr. 34 [Muharrem 1283], s. 8-18). İntiharın yanlışlığı ve tasvip edilemeyeceği konusunda J. J. Rousseau'dan yapılmış bir tercümedir. **6. "Av'ave"** (*Mecmûa-i Fünûn*, nr. 42 [1283], s. 229-240). Kelbiyyûn mezhebinden bir filozofla kanaat sahibi Kıtmîr arasında geçen mizahî bir diyalogdur. Şînâsi'nin *Tasvîr-i Elkâr* gazetesinde (nr. 192, 28 Zilkade 1280), sahihsiz köpeklerin İstanbul'dan uzaklaştırılmasını teklif eden makalesini tehzil mahiyetinde yazılmıştır. **7. "Kırmızı Bayrak"** (*Hakâyi-ku'l-vekâyi*, nr. 237 [14 Safer 1288]). Fransa'daki komün hareketleri dolayısıyla sosyalizme yazılmış bir reddiyedir.

B) Şiirleri. Edhem Pertev Paşa'nın epeyce şiir yazdığı ifade edilmekteyse de kütüphanesi Koska'daki yangında eviyle birlikte yandığından bunların sadece dokuz tanesi bilinmektedir. Bu şiirlerinin bir kısmı eski tarzın devamıdır ve herhangi bir orijinalliyi yoktur. Türkçeye nazmen çevirdiği Voltaire'den "Münâcât", Rousseau'dan "Bekâ-yı Hayât", Victor Hugo'dan "Tıfl-ı Nâim" adlı şiirler şekil ve muhteva bakımından yenilik

Edhem
Pertev
Paşa

gösterir. Mahmud Nedim Paşa'ya kaside olarak takdim ettiği şiir ise hece vezniyle olup yirmi yedi kitadır ve Bektaşî nefesleriyle halk destanlarını andırır. Sultan Abdülaziz için yazdığı "Destan" ile kızına gönderdiği manzum mektup hece vezninin ilk güzel örneklerinden sayılır. Pertev Paşa'nın bu az sayıda şiiri, Şinâsî'ninkilerle beraber tanzimat şiirinde şekil, dil ve muhteva olarak yenileşmenin ilk başarılı denemeleri arasında yer almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmed Tevfik, *Kâfile-i Şuarâ*, İstanbul 1290, s. 74-75; Recâzâde Ekrem, *Kudemâdan Birkaç Şâir*, İstanbul 1305, s. 57-58; Abdülhalim Memduh, *Târih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*, İstanbul 1306, s. 78-84; Fâik Reşâd, *Eslâf*, İstanbul 1311, I, 180-186; Ebüzziyâ Tevfik, *Numûne-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*, İstanbul 1329, s. 197-225; a.mlf., *Yeni Osmanlılar Tarihi* (haz. Ziyad Ebüzziyâ), İstanbul 1973, II, 104-106; *Osmanlı Müellifleri*, II, 114-115; İbrahim Necmi [Dilmen], *Târih-i Edebiyyat Dersleri*, İstanbul 1338, II, 68-73; İsmail Habib [Sevük], *Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1340, s. 100-107; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 1325-1337, 3141-3142; Mustafa Nihat [Özön], *Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1941, s. 55-56; Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1956, s. 239-241; Banarlı, *RTET*, II, 954-955; Metin Kayahan Özgül, *Türk Edebiyatında Siyâsî Rüyâlar*, Ankara, ts. (Akçağ Yayınları), s. 31-39; *Kâmûsü'l-â'lâm*, II, 1495; *TA*, XV, 491; *TDEA*, II, 448-449.

M. ORHAN OKAY

EDHEMÎ TAÇ

(bk. EDHEMİYYE; TAÇ).

EDHEMİYYE

(الأدهمية)

İbrâhim b. Edhem'e
(ö. 161/777-78)

nisbet edilen bir tarikat.

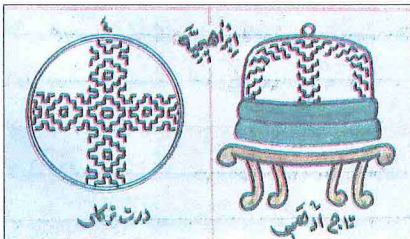
Tarikatların teşekkül ettiği dönemden önce yaşayan meşhur sûfî İbrâhim b. Edhem'in bir tarikat kurucusu olmadığı bilinmekle beraber ona nisbet edilen, ancak babasının adıyla anılan Edhemîyye'nin kimin tarafından nerede kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Vâhidî (ö. 1528), Anadolu'daki çeşitli tasavvufî zümreler hakkında bilgi veren *Menâkıb-ı Hâce-i Cihân ve Netîce-i Cân* adlı eserinde Edhemîler'i sünnete uydukları için bıyıkları kısa, sakalları uzun, sırtlarında yeşil hırka, boyunlarında tesbih, ilâhî okuyup çoşan bir zümre olarak tasvir eder; Edhemîler'in Belh'ten geldiklerini, şeyhlerinin adının Hâmid-i Kerhî oldu-

ğunu, içlerinde Derviş Abdülmecid adlı bir de halifeleri bulunduğunu bildirir. Vâhidî'nin verdiği bilgilere göre insanı âlemlerle mukayese eden Edhemîler âlemde bulunan her şeyin insanda da var olduğuna inanırlar. Onlara göre "Edhem" (أدهم) kelimesinin birinci harfi olan "elif" (ا) Allah'a işaret eder. Bu da bir Edhemî'nin bütün söz ve davranışlarının ilâhî nitelikte olduğunu, bu sebeple onun varlık âleminin padişahı bulunduğunu ifade eder. İkinci harf olan "dal" (د), tarikatta "devam" ve bu yolda sebat etme anlamına gelir. Üçüncü harf olan "he" (ه), "himmet" sahibi olan Edhemîler'in Hak'tan "hidayet" istediklerini, son harf olan "mim" (م), gaddar nefse karşı başkaldırdıklarında Allah'tan "meded" dilediklerine işaret eder. Harîrîzâde ise Edhemîyye'nin "efkârın def'i, mâsivânın terki ve ağıyar muhabbetinin ref'i" esasına dayandığını belirtir (*Tibyân*, I, vr. 70^a) ve okudukları virdleri hakkında bilgi verir.

Zebîdî *'İkdü'l-cevheri's-şemîn*'de, kendisinin Edhemîyye tarikatı hırkasını 1163'te (1750) giydiğini ifade ederek XV. yüzyıldan itibaren Yemen, Mekke, Medine, Kirman ve Şiraz'da faaliyet gösteren Edhemî şeyhleriyle Kudüs'teki Edhemîyye zâviyesi hakkında kısaca bilgi verir. Bu bilgilerden, Edhemîyye'nin Kâdirîlik ve Rifâîlik gibi bir Sünnî tarikat olduğu anlaşılmaktadır. Ma'sûm Ali Şah ise Edhemîyye silsilesinin İmam Zeynelâbidîn veya İmam Muhammed el-Bâkır'a dayandığını ve Şîî temayüllere sahip olduğunu ileri sürer (*Şarâ'îk*, II, 109-131; III, 77). Zebîdî'nin verdiği bilgilere dayanarak tarikatın bazı kollarının Sünnî özellikleri XVIII. yüzyıla kadar koruduğu, bundan sonra daha geniş çapta Şîî-Bâtınî zümrelerin tesirine mâruz kaldığı söylenebilir.

Tarikat mensuplarının "taç" adını verdikleri başlığın dört teklî (dilimli) olanı-

Edhemî tacı yandan ve üstten gösteren bir çizim (Yahyâ Ağâh, *Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc*, Süleymaniye Ktp., Nuri Arlasez, nr. 101, s. 20)

na "tâc-ı Edhemî" denir. Tacın dört teklî olmasının kelime-i tevhidin dört kelime-den, "Allah" ve "Muhammed" lafızlarının dördür harften meydana gelmesi, kutsal kitapların sayısının dört oluşu gibi çeşitli sembolik mânaları vardır. "Tâc-ı Edhem" edebî metinlerde aynı zamanda, taç ve tahtını terkederek fakrı tercih eden İbrâhim b. Edhem'in istigâna halini ifade eden bir tabir olarak da kullanılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Vâhidî, *Menâkıb-ı Hâce-i Cihân*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 242; Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 69^b-70^a; Zebîdî, *'İk'd*, s. 31; a.mlf., *İthâfû'l-âşfiyâ*, s. 170; Hüseyin Vassâf, *Seft-ne*, II, 24-28; Yahyâ Ağâh, *Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet*, yazmanın Nihat Azamat'taki fotokopisi, s. 32-36; Ma'sûm Ali Şah, *Şarâ'îk*, II, 109-131; III, 77; Pakalın, I, 504.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

EDİB AHMED YÜKNEKİ

(XII. yüzyıl)

Atebetü'l-hakâyk adlı
meşhur eserin müellifi, şair.

Yaşadığı dönem ve çevreyle ilgili yeterli bilgi yoktur. Eski kaynaklarda hakkında sadece menkıbevi mahiyette bazı rivayetlere rastlanmaktadır. Bunlardan anlaşıldığına göre Edib Ahmed Arapça ve Farsça bilen, tefsir ve hadis gibi ilâhî ilimleri tahsil etmiş, takvâ sahibi, âlim, fâzıl bir şairdir. Onun hakkındaki menkıbeler, şöhretinin XV. yüzyıl sonlarına yani Ali Şîr Nevâî (ö. 906/1501) zamanına kadar sürdüğünü göstermektedir. Nitekim Nevâî'nin *Nesâyimü'l-mahabbe* adlı eserinde Edib Ahmed'in aslen Türk ve doğuştan kör olduğu, dindar ve zeki bir insan olarak tanındığı, Bağdat'ın dışında uzak bir yerde oturduğu, her gün yürüyerek gelip İmâm-ı Âzam'ın (ö. 150/767) derslerine devam ettiği ve İmâm-ı Âzam tarafından çok takdir edildiği belirtilmektedir. Gerçekle ilgisi bulunmayan bu rivayet, Edib Ahmed'in dinî kimliğinin ve bilgilerinin halk arasında İmâm-ı Âzam'a talebe olacak kadar yüksek görüldüğü şeklinde değerlendirilebilir.

Atebetü'l-hakâyk'ta Edib Ahmed'in adı, hayatı ve şahsiyetiyle ilgili bazı bilgiler vardır (*DîA*, IV, 50-51). Ayrıca eserin sonunda, Emîr Arslan Hoca Tarhan tarafından yazılan on beyitlik bir manzûmede Edib Ahmed'in doğuştan kör ve babasının adının Mahmud olduğu kaydedilmekte, doğum yerinin bugünkü Türkistan'da Taşkent civarında, mevkii ke-